

شور حسینی در شعر بیداری اسلامی بحرین

صدیقه زودرنج^۱

زهرا کوچکی نیت^۲

چکیده

خیزش و بیداری اسلامی بحرین بیش از هر جنبش دیگری در جهان معاصر عرب، از آموزه‌های اسلامی نهضت حسینی و حادثه ماندگار عاشورا تاثیر پذیرفته است؛ چرا که در میان این ملت، شورش امام حسین (ع) علیه بیدادگری، وجدان‌های خفته را بیدار و جامعه را تشنه فرمانروایی صالحان کرد و سرمشقی بی‌بدیل برای جنبش‌های آزادی‌بخش جهان، به ویژه جهان تشیع شد. شاعران انقلابی و شیعی بحرین در اشعار خود، با الهام از این حادثه شورانگیز دینی و قهرمانان الهام‌بخش آن، اهداف والای انسانی و اسلامی قیام مردم بحرین علیه ستمگری حاکمان مستبد و خودکامه را به تصویر کشیده‌اند. در این شعر انقلابی مضامینی چون ستم‌ستیزی و خواریستیزی غریبانه، مرگ سرخ در کنار ولایت‌پذیری، شکیبایی در هنگامه غیبت مهدی (عج)، روح پایداری و بیداری و احیای عزت و کرامت برگرفته از پیام عاشورا موج می‌زند. براین اساس، چگونگی ظهور مضامین حسینی در شعر بیداری اسلامی بحرین، به عنوان مسئله تحقیق حاضر مطرح است.

واژگان کلیدی: امام حسین(ع)، بیداری اسلامی، شعر پایداری، شاعران انقلابی و شیعی بحرین.

۱-استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه همدان: zoodranj_s@yahoo.com

۲-دانشجوی مقطع دکتری رشته زبان و ادبیات عربی دانشگاه اراک: kochaki_zahra@yahoo.com

شاید بتوان ادعا کرد که برخی از عوامل مهم و بزرگ خیزش‌های مردمی منطقه خاورمیانه عربی، ساختار سیاسی متصلب و مبتنی بر جباریت آزادی‌کش و عدالت‌ستیز است. بحرین، از جمله کشورهای عربی است که با وجود اکثریت شیعی مردم آن، توسط اقلیت سنی آل خلیفه اداره می‌شود. این کشور از دیرباز تاکنون شاهد جنبش‌هایی علیه ظلم و ستم‌های حاکمان خودکامه بوده است. با شروع جنبش‌های گسترده عربی در سال‌های اخیر، جنبش مردم بحرین نیز جان تازه‌ای گرفت و این بار در مقیاسی وسیع‌تر و به سرعت، همه کشور و به ویژه شهر منامه، پایتخت بحرین را در بر گرفت. معترضان جنبش بحرین که غالب آنها را شیعیان تشکیل می‌دهند، با الگوپذیری از حرکت انقلابی و سیاسی امام حسین (ع)، در ۱۴ فوریه ۲۰۱۱، علیه ظلم و ستم حکومت آل خلیفه به پا خاستند. بی‌تردید مردم شیعی بحرین، صاحب اندیشه و فرهنگی هستند که نسبت به حقیقت، عدالت، آزادی، عزت، شهادت و دیگر ارزش‌های اسلامی و انسانی باورمندند و امام حسین (ع) را به عنوان اسوه بیدارگری و ظلم‌ستیزی قبول دارند. آنان، آیین امام حسین (ع) را آیین زندگی در پرتو کرامت انسانی و عزت ایمانی و مبارزه در راه تحقق عدالت اجتماعی و سعادت حقیقی می‌دانند و زندگی در سایه خواری و پستی را جز تباهی و بدبختی نمی‌دانند (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۶: ۳۹). بنابراین خیزش و بیداری اسلامی بحرین بیش از هر جنبش دیگری در جهان معاصر عربی، از آموزه‌های اسلامی نهضت حسینی و حادثه ماندگار عاشورا تاثیر پذیرفته است. در این میان، «حاکمیت جریان‌های استبدادی بر یک کشور، حضور استعمار و استکبار در آن یا تجاوزگری دشمن، ادیبان متعهد و ملتزم را به عنوان پیشروان فکری جامعه خود بر آن می‌دارد که دوشادوش مبارزان برای آگاهی‌بخشی، دعوت به مبارزه و تقویت روحیه ظلم‌ستیزی وارد عمل شوند» (بیگزاده و الماسی، ۱۳۹۵: ۱۰۴). شاعران و نویسندگان متعهد بحرینی نیز به عنوان قشری فرهیخته، زبان گویا و فریادآور جامعه خویش هستند و با اثرپذیری از حادثه شورانگیز کربلا و قهرمانان الهام‌بخش آن، می‌کوشند که با اشعار انقلابی و حماسی خویش، آرمان‌ها و اهداف انسانی و اسلامی قیام مردم بحرین را به تصویر بکشند. از این‌رو، چگونگی ظهور مضامین حسینی در شعر بیداری اسلامی بحرین، به عنوان مسئله تحقیق حاضر مطرح است.

۲- پیشینه تحقیق

در باب پیشینه موضوع لازم به ذکر است که پژوهش‌هایی درباره حضور امام حسین (ع) در شعر معاصر پایداری انجام شده است، از جمله این پژوهش‌ها عبارتند از:

- «قیام امام حسین (ع) و شعر نو ادبیات معاصر عربی» نوشته فرامرز میرزایی (فصلنامه علمی- پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهرا (س)، ۱۳۸۳). نویسنده در این مقاله به بررسی قیام امام حسین (ع) در شعر شاعران نوپرداز عرب پرداخته و بیان کرده است که شاعرانی چون ادونیس، احمد دحبور،

أمل دنقل، قاسم حداد، مظفر نواب و دیگر شاعران پایداری، امام حسین (ع) را رمز حق و عدالت و تجربه تاریخی می‌دانند که برای همیشه زنده و قابل تکرار است.

- «تجلی عاشورا و انقلاب حسینی در شعر شیعی؛ بررسی تطبیقی شعر حماسی-آیینی عاشورایی در گستره ادبیات عربی و فارسی»، نوشته سید حسین سیدی و هوشنگ استادی (فصلنامه علمی-پژوهشی ادبیات تطبیقی، ۱۳۸۸). در این مقاله طی نگرش تطبیقی، زمینه‌های تاریخی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ادبی در روند شکل‌گیری شعر حماسی-آیینی عاشورایی و ساختار لفظی و معنوی آن در گستره ادب عربی و فارسی تبیین شده، سپس ارزش‌های عاشورایی مانند استمرار غدیر و ولایت، ظلم‌ستیزی و عدالت‌محوری، جهاد و شهادت و .. در نمونه‌هایی آموزنده انعکاس یافته است.

- «بیداری اسلامی در بحرین»، نوشته علی خداوردی (فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۴۰، ۱۳۹۴). پژوهشگر در این مقاله به بررسی این موضوع پرداخته که آیا قیام مردم بحرین را می‌توان با توجه به سه شاخص اصلی که از سوی مقام معظم رهبری برای بیداری اسلامی بیان شده؛ یعنی اسلامی، مردمی و استکبارستیز بودن، بیداری اسلامی دانست یا خیر. بررسی زمینه‌ها و نشانه‌های قیام مردم بحرین نشان می‌دهد که این قیام اولاً خصلتی مردمی _ و نه گروهی و فرقه‌ای و طایفه‌ای- دارد. ثانیاً ماهیت آن اسلامی است؛ یعنی قیام مردم مسلمان بحرین ضد حاکمان ظالم و وابسته به بیگانه است. ثالثاً جنبه استکبارستیزی آن از طریق ضدیت با آمریکا و صهیونیسم و عربستان سعودی کاملاً نمایان است.

- «بازتاب گفتمان انقلاب اسلامی ایران در شعر بیداری اسلامی بحرین» نوشته فرامرز میرزایی، صدیقه زودرنج و زهرا کوچکی‌نیت (پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۱۳۹۲). نویسندگان در این مقاله به مقایسه گفتمان ادبی انقلاب اسلامی ایران با شعر بیداری اسلامی بحرین پرداخته‌اند و چگونگی اثرپذیری آن را از این گفتمان با پاسخ به این پرسش روشن کرده‌اند: مهم‌ترین مضامین گفتمان شعر بیداری اسلامی بحرین که متأثر از انقلاب اسلامی بوده است، چیست؟ از این‌رو، مضامینی مانند گفتمان دینی و شیعی، جهاد و شهادت، عدالت‌خواهی، فلسطین، مبارزه با استبداد و استکبار و ... مهم‌ترین مضامینی است که در شعر بیداری اسلامی بحرین به تأسی از گفتمان انقلاب اسلامی بازتاب یافته است و در پایان می‌توان به پایان‌نامه‌ای با عنوان «بررسی ویژگی‌های زبانی و معنایی شعر طنز انقلاب‌های عربی در سال ۲۰۱۱ (بررسی موردی مصر و بحرین)» نوشته زهرا کوچکی‌نیت با راهنمایی دکتر فرامرز میرزایی، از دانشگاه بوعلی‌سینای همدان اشاره کرد که پژوهشگر در بخشی از پایان‌نامه خود به بررسی ویژگی‌های زبانی و معنایی اشعار انقلابی بحرین پرداخته است. بنابر آنچه ذکر شد، تاکنون پژوهشی درباره «شور حسینی در شعر بیداری اسلامی بحرین» انجام نشده و امید است که مقاله حاضر گامی برای تحقیقات بیشتر و کامل‌تر باشد.

۳- عاشورا نماد مقاومت و بیداری اسلامی در ادبیات شیعی

یکی از کارکردهای ادبیات، معرفت‌افزایی در مبارزه با ستم و ایجاد روحیه ستم‌ستیزی است و ارزیابان ادبی، ادبیاتی را که چنین ویژگی را به شکل بارزی نمایان کند، ادبیات پایداری نامیده و به آن اهمیت درخوری داده‌اند (میرزایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۸). ادبیات مقاومت به «مجموعه آثاری گفته می‌شود که از زشتی‌ها و فجایع بیداد داخلی یا تجاوز بیرونی در همه حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی با زبانی ادیبانه سخن گوید. برخی از این آثار، پیش از رخ دادن فاجعه و برخی در زمان جنگ یا پس از گذشت زمان به نگارش تاریخ آن می‌پردازد» (شکری، ۱۹۷۹: ۱۰ - ۱۱). «ادبیات شیعی» گونه‌ای از ادبیات پایداری و بیداری است که می‌کوشد با مطرح کردن ارزش‌های عام و فراگیر انسانی - ظلم‌ستیزی و عدالت‌محوری، آزادیخواهی و... و آرمان‌ها و آموزه‌های شاخص اسلامی و شیعی مانند امامت، غدیر، جهاد، شهادت و... «سیدی و استادی، ۱۳۸۸: ۸۵) و همچنین دغدغه‌های واقعی جامعه و مردم، انسان‌ها را از ورطه «جهل و نادانی» رهایی بخشد (علوی مقدم، ۱۳۸۳: ۱۴). در این میان، کربلا و اسوه‌های آن الگوی مبارزه هستند و در سروده‌های شاعران پایداری، پاکبازی، ایمان، بصیرت، عشق‌بازی و همانندسازی قهرمانان عرصه مقاومت با قهرمانان کربلا، با تصاویری بایسته و شایسته، ترسیم شده است» (سنگری، ۱۳۸۰: ۳۱-۳۳)؛ چرا که امام حسین(ع) با قیام خویش بار دیگر ارزش‌ها و آرمان‌های ناب اسلامی و انسانی را احیا کرد، ضربه بیدارگری را بر وجدان‌های خفته بشریت نواخت و پیام مکتب خویش را در قالب اشعار حماسی - دینی در دامان ادب ریخت.

۴- خیزش و بیداری اسلامی بحرین

بحرین طی بیش از چهار سال گذشته یکی از حوزه‌های اصلی اعتراض‌ها و قیام‌های مردمی در مقابل حکومت‌ها در غرب آسیا و شمال آفریقا بوده است. هم‌اکنون که بیش از چهار سال از آغاز قیام بحرین در ۱۴ فوریه ۲۰۱۱ می‌گذرد، بیش از یکصد تن از مردم این کشور توسط رژیم آل خلیفه به شهادت رسیده‌اند و هزاران نفر مجروح و صدها نفر در زندان‌های این رژیم زیر شدیدترین شکنجه‌ها قرار دارند (خداوردی، ۱۳۹۴: ۱۷۴). هرچند آغاز این مرحله از اعتراض‌های مردمی در بحرین با تحولات تونس و مصر همزمان بود، اما نارضایتی‌ها و اعتراض‌های این مقطع ریشه‌ای دیرینه دارد و به شکاف گسترده دولت و جامعه مربوط می‌شود. نظام حاکم بر بحرین، رژیم فرقه‌ای است که تناسبی با خواست اکثریت جامعه این کشور ندارد و به ظلم و تبعیض سیستماتیک گسترده علیه مردم این کشور می‌پردازد. این امر به علاوه عدم استقلال ملی و سلب کرامت اسلامی و انسانی از اکثریت جامعه بحرین زمینه‌ساز اصلی قیام مردم بحرین علیه رژیم آل خلیفه شده است (فضلی، ۱۳۹۱: ۴۱). به طور کلی مهم‌ترین ویژگی ساختار سیاسی رژیم آل خلیفه را که به طور تاریخی باعث نارضایتی مردم این کشور شده است، می‌توان در تبعیض مذهبی و اقتدارگرایی خلاصه کرد (دکمجیان، ۱۳۷۷: ۲۸۶). در واقع، در بحرین نوعی بدبینی و بی‌اعتمادی متقابل میان شیعیان و خانواده حاکم وجود دارد. بدبینی و عدم

اعتماد شیعه به هیات حاکمه به دلیل سنی بودن آل خلیفه نیست؛ بلکه به دلیل رفتار و سوء مدیریت آنان در طول تاریخ بحرین است، در حالی که بدبینی هیات حاکمه به شیعیان به دلیل شیعه بودن و پیوند آنها با شیعیان ایران و عربستان سعودی است (مصلی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۶۲-۱۶۱). بنابراین، این نکته را به خوبی در قیام مردم بحرین می‌توان ملاحظه کرد؛ زیرا در حالی که اکثریت شیعه از تبعیض سیستماتیک در این کشور در رنج هستند، اما در راهپیمایی‌ها، همواره این شعار به گوش می‌رسد که «نه شیعه، نه سنی، فقط مسلمان» (Dalacoura, 2012: 75). در واقع، این مسئله را در اشعار شاعر آیات حسن محمد القرمزی (۱۹۹۱) نیز می‌توان مشاهده کرد. وی به عنوان یک مبارز انقلابی در اعتراضات مردمی بر ضد رژیم بحرین در میدان لولوه حضور پیدا کرد و در ۲۳ فوریه ۲۰۱۱ قصیده‌ای علیه پادشاه بحرین سرود. به علت سرودن همین شعر اعتراضی، توسط مأموران حکومت بازداشت و شکنجه شد. سرانجام پس از صد روز به صورت مشروط از زندان آزاد شد (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۰). این شاعر مبارز در قصیده محلی خود، مسلمانان اعم از شیعه و سنی را به اتحاد و برادری و شرکت فعال و مؤثر در قیام دعوت می‌کند و وحدت مسلمانان شیعی و سنی را مهم‌ترین عامل بیداری و پیروزی در مقابل ظلم و ستم‌های داخلی و نقشه‌های شوم و تفرقه‌افکنانه خارجی می‌داند:

سُنَّةٌ أَوْ شِيعَةٌ أَخَوَانٌ مَا فِي تَفَرُّقَةٍ وَاللَّهُ رِعَاهُمْ / أَخَوَانٌ سُنَّةٌ وَ شِيعَةٌ هَذَا الْوَطَنُ مَنْبِئُهُ

(مؤسسه راه پیروزی، ۱۳۹۰، ص ۶).

۵- بازتاب جلوه‌های نهضت حسینی و بیداری در اشعار شاعران انقلابی و شیعی بحرین

بارزترین مضامین نهضت عاشورا که در شعر بیداری اسلامی بحرین نمود دارد، عبارتند از:

۵-۱- ستم‌ستیزی و خواری‌ستیزی غریبانه

شاعر مقاومت، همواره با توصیف دشمن و بیان جنایات او به طور غیر مستقیم می‌کوشد تا علاوه بر نشان دادن مظلومیت مردم، حس انتقام و ادامه مبارزه را در نیروی خودی به وجود آورد (محمدی، ۱۳۸۹: ۱۶۷). از این‌رو، بخش گسترده و مهمی از اشعار شاعران انقلابی، با مضمون ظلم‌ستیزی و تداوم مبارزه و مقاومت سروده شده است. شاعر زکی ابن السید مهدی الیاسری (۱۹۷۹) درباره این مضمون اشعار پرشوری دارد. زکی الیاسری از شاعران توانمند حسینی و از حامیان انقلاب و ادبیات مقاومت بحرین است. وی دیوان «نزيف الصمود» خود را درباره انقلاب بحرین و حمایت از آن سروده است. از دیگر آثار وی می‌توان به دیوان‌های «ومضات الغربة»، «المنصة الیاسریة»، «الأفراح النبویة» و «للطمیات النبویة» اشاره کرد (موقع الشاعر، <https://sites.google.com/site/zekialyasery/biografie>). اشاره کرد. او در اشعار خود، حضرت زینب (س) را پناهگاهی برای شکایت مظلومان قرار می‌دهد و غریبانه از شدت مظالم شکوه سر می‌دهد و غریبانه بیان می‌کند که شمر کربلا در کسوت معاصر نمایان

گشته و با لشکر جنایتکار خود، شیعیان بحرین را در آتش کشت و کشتار می‌سوزاند. در واقع، شاعر توانسته با برقراری ارتباط بین گذشته و حال و برداشتن فاصله‌ها یک رابطه این‌همانی برقرار کند و کربلای بحرین را همچون کربلای زینب (س) به تصویر بکشد:

زینبُ الطهرِ تعالیٰ وَ انظري / كيفَ عادَ السِّمْرِ في ثوبِ جديدي
يقمَعُ الشَّعْبَ بجيشِ مجرمٍ / في ثرى البحرین ناراً وَ حديدً
انّ في البحرین عاشورا وقد / عادَت الذکری وقد جازَ یزید

(الیاسری، دیوان)

ترجمه: «ای زینب پاکدامن، بیا و بنگر که شمر چگونه در لباس معاصر نمایان گشته/ و با لشکر جنایتکار خود مسلمانان بحرین را به خون و آتش کشیده/ همانا در بحرین عاشوراست، بار دیگر یادبود [حادثه کربلا] برگشته و یزید ستم می‌کند». زکی الیاسری با بینامتنی برگرفته از سخن معروف «کُلُّ یومِ عاشوراءٍ وَ کُلُّ أرضٍ کربلاء»، به شکلی رمزگونه به حاکمان بحرین اشاره می‌کند که شمرگونه، بر مردم ظلم و ستم می‌کنند. او در ابیاتی دیگر از سیاست‌های سلطه‌گرانه و شکنجه‌های ددمنشانه آل خلیفه پرده برمی‌دارد و با استفاده از بینامتنی قرآنی «وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ» (بقره/ ۴۹)، فضای خفقان و استبداد حاکم بر بحرین را «فرعونی» تلقی می‌کند؛ چراکه هیچ قانون و حقوق بشری در مقابل رفتارهای ظالمانه و ضد انسانی آنان وجود ندارد:

خليفیونَ من خلفِ الحُدودِ اتو / إلى البحرین کي یفنوا أهالیها
سیاستُهُم کما التاریخُ شاهدُها / عذاباتٍ بحاضرها و ماضیها
یسومونَ الملاً سوءَ العذابِ ولا / قوانینَ فترَدَعُهُم وَ تُنجیها

(همان، دیوان)

«آل خلیفه از پشت مرزها به بحرین آمدند/ تا مردم آن را به هلاکت برسانند/ سیاست آنها همان‌طور که تاریخ به عین دیده است/ شکنجه‌هایی بوده بر مردم از گذشته تا حال/ آنان بدترین ظلم و شکنجه را بر مردم اعمال می‌کنند/ و هیچ قانونی وجود ندارد تا آنها را از این اعمال‌شان بازدارد یا مردم را از دست آنها نجات دهد.»

در جای دیگر، اگرچه اشعار این شاعر دردآشنا و متعهد، آکنده از اندوه است؛ اما قاطعانه بیان می‌کند که با وجود شکنجه‌های شدید و رفتارهای ظالمانه آل خلیفه هرگز دست از مبارزه برنخواهد داشت؛ چرا که یقین دارد، خورشید با وجود ابرهای تیره، همیشه درخشان می‌ماند:

یا ظالمی .. اهرق دمی فأنا فتلتُ حبال تلك المشنقه
 یا ظالمی .. اغلق فی .. فدمی المراق بموطنی ما انطقه
 یا ظالمی .. قید یدی فالقید يفهمنی و أفهمُ منطقه
 یا ظالمی .. اسجنُ أخی فالشمس رغم الغیم تبقى مُشرقه

(همان، دیوان)

«ای ظالم! خونم را بریز؛ چراکه من خود، ریسمان آن چوبه دار را بافتم/ ای ظالم دهانم را به بند بکش؛ چراکه خون ریخته شده من در راه وطن، آن را به سخن و نمی‌دارد/ ای ظالم، دستانم را به غل و زنجیر بکش؛ چراکه خورشید با وجود ابر، همچنان تابناک باقی می‌ماند.»

۵-۲- مرگ سرخ در کنار ولایت‌پذیری

آنچه در واقعه غدیر بیان شد، فرمان ولایت رهبران شایسته‌ای بود که جوامع آن روز با غفلت و کینه از آن فاصله گرفتند. امام حسین (ع) برای بازگرداندن جامعه به مسیر غدیر، تدبیری جز نبرد با غاصبان حق نداشت. اینجا بود که امام (ع) آن کمال عالی امامت و ولایت را با خون پاک خویش به اتمام رساند. بنابراین پایبندی به ولایت و امامت، از زیباترین و مؤثرترین وجوه تعهدی است که شعر شیعه هرگز از آن خالی نمانده و نخواهد ماند. احمد الدر العاملی (۱۹۷۷)، شاعر بحرینی و لبنانی تبار در ابیات زیر جوهره ناب را بر محور ولایت مطرح می‌کند و بهای محبت ذی‌القربی و حب حسین (ع) را تخریب و تحریف هویت و میراث شیعیان، آوارگی و محرومیت، حبس و شکنجه و شهادت از سوی سران ظلم می‌داند. او با یقین و صراحت اعلام می‌کند که خون امام حسین (ع) همیشه در قلوب شیعیان جاری و جوشان است و هیچ‌گاه جوشش و حرکت آن با سخت‌ترین شکنجه‌های سران ظلم باز نخواهد ایستاد:

ما السرُّ؟ إنَّ السرَّ أَلُ مُحَمَّدٍ / ثَمَنُ الْوَلَاءِ لَهُمْ أَذَى وَتَشْرُدُ
 ثَمَنُ الْوَلَاءِ بِأَنْ تُضَامَ لَأَنَّ فِي / نَهْجِ التَّشْيِيعِ شَعْلَةٌ لَا تُخْمَدُ
 هِيَ شَعْلَةٌ مِنْ كَرْبَلَاءَ وَقُودُهَا / تَبْقَى عَلَى طُولِ الْمَدَى تَتَوَقَّدُ

(العاملی، ۲۰۱۱)

ترجمه: «رمز و راز قضیه چیست؟ همان خاندان محمد (ص) است که بهای دوستی آنان، آزار و آوارگی است! بهای دوستی آنان، مظلومیت است. زیرا راه شیعه، شعله‌ای خاموش‌نشده است/ شعله‌ای که هیزم آن کربلا است و تا ابد، شعله‌ور باقی خواهد ماند». بر این اساس، مکتب بودن عاشورا برای مبارزه دائمی علیه جور و ستم، تنها با «تعهد ولایتی» قابل تحقق است.

۵-۳- شکیبایی در هنگامه غیبت مهدی (عج)

امام حسین (ع) شهید شد تا با خون پاک‌شان، شجره سبز و برومند اسلام آبیاری شود. از این‌رو، پیوند عمیق میان قیام سرخ امام حسین (ع) و قیام سبز امام زمان (عج)، باعث شده تا منشأ ادبیات پایداری را عاشورا و غایت آن را قیام حضرت مهدی (عج) بدانند. بدین ترتیب «مسئله ظهور و نوید حکومت مستضعفان و نیکوکاران، دستمایه بالقوه جنبش‌های انقلابی در میان شیعه است» (عنایت، ۱۳۷۲: ۵۲). شاعر در ابیات زیر، امام زمان (عج) را مورد خطاب قرار می‌دهد تا از صبر و استقامت مردم ولایی بحرین سخن گوید:

يا إمامَ العَصْرِ خُذْ هذا النداءَ / بعدَ انْ جاوَزَ طاغينا الحدودَ
نَحْنُ شَعْبُ الصَّبْرِ أعلنا الولاءَ / لكَّ يا سرَّ بقانا في الوُجودِ
هاهي البحريُّنُ ثارثَ و الفداءِ / قائدُ الشعبِ و حاديه الصمودِ
يا إمامَ العَصْرِ خُذْ بحرَ الدماءِ / يدمانا عن جمانا سَنذودِ

(الیاسری، دیوان)

ترجمه: «ای امام عصر، این فریاد را بشنو بعد از اینکه ستمگران از حد و مرز تجاوز کردند/ ما ملت صبوری هستیم/ و ولایت تو را آشکار کردیم، ای راز جاودانگی در جان‌ها/ این همان بحرین است که قیام کرد و قربانی داد. رهبر مردم و ساربانش پایداراند/ ای امام زمان، این دریای خون را بگیر، با خون‌مان از حریم‌هایمان دفاع خواهیم کرد.» بر این اساس، شاعران با تلفیق و درآمیختن گذشته (حادثه عاشورا)، حال (خیزش بحرین) و آینده (ظهور منجی)، راهبرد تداوم «مقاومت» را در عین «صبر و بردباری» تا رسیدن به «پیروزی» دنبال می‌کنند.

شاعر در جای دیگر نیز، مردم مظلوم بحرین را به صبر و ایستادگی در مقابل ظلم ظالمان فرا می‌خواند، همان‌گونه که حضرت محمد (ص) در برابر ظلم و ستم‌های کفار و مشرکان، صبر و شکیبایی کرد. شاعر در ادامه قصیده برای سرانجام ظلم و ظالم از تعبیر قرآنی «بئسَ الورد المورود» (هود / ۹۸) و سخن معروف پیامبر گرامی (ص) «حکومت و زمامداری، ممکن است با وجود کفر دوام بیاورد؛ اما با بودن ستم پایدار نخواهد ماند» (الأمالی، بی تا: ۳۱۰)، استفاده می‌کند. او یقین دارد که اگر ظلم و ستم‌های حکومت آل خلیفه به طول انجامد، روزی فرا خواهد رسید که بساط آن با ظهور منجی و مصلح اکبر، حضرت مهدی (عج) برچیده خواهد شد:

يا شِيعَةَ البَحْرينِ صَبِرًا إِنَّمَا / هِيَ غَمَّةٌ سُرْعَانَ ما تَنبَدُ
مَهْمَا تَطوُلُ سَنينُ ظَلَمٍ (خَلِيفَةَ) / فَعَقَابُهُ أَتِ لَبِئْسَ المورِدُ
صَبِرًا كَمَا صَبَرَ الأُلى سادائنا / أوليسَ أسوتنا النَّبيُّ مُحَمَّدُ
صَبِرًا فَصَاحِبُ أمرنا يَدري بِمَا / يَجري وفي يَوْمِ الظُّهورِ الموعَدُ

(العالمی، ۲۰۱۱)

ترجمه: «ای شیعیان بحرینی، صبر پیشه کنید و آن غم به زودی از بین خواهد رفت/ اگر چه سال‌های ظلم و ستم آل خلیفه به طول انجامد؛ اما روزی مجازاتش فرا خواهد رسید و چه بد آبشخوری آنان را وارد می‌کنند/ صبر پیشه کنید، همچنان که پیشوایان ما صبر کردند، آیا الگوی ما پیامبر نبی محمد(ص) نیست!! صبر کنید؛ چراکه صاحب امرنا [حضرت مهدی(عج)] می‌داند که بر ما چه می‌گذرد و وعده‌گاه ما در روز ظهور است.»

۵-۴- روح مقاومت و بیداری

آوای «هیئات من الذلّة» امام حسین(ع) گویی صور اسرافیل بود که قبرستان بشریت را برشوراند و با دمیدن روح مقاومت و بیداری، حیاتی نوین بر مردگان آن بخشید. بنابراین مضامینی چون زنده نگه داشتن روحیه ستم‌ستیزی، حق‌ستایی، عزت‌طلبی، خودآگاهی و دادگستری از بنیان‌های همیشگی شعر عاشورایی است. زکی الیاسری، در ابیات زیر برای ایجاد روحیه مبارزه‌طلبی و پاسداری از کرامت، واژه «الصمود» را به طور متوالی تکرار می‌کند و مبارزان و مجاهدان بحرینی را سربازان کرامت می‌داند که در حفظ و پاسداری از آن با عزم و اراده خود، عهد و پیمان راسخ بسته‌اند:

أَيَا حُكَّامَنَا بِالظُّلْمِ إِنَّا عَقَدْنَا الْعِزْمَ ان نَبَقَى جُنُودًا
و اقسمنَا بهذا العزم نَبَقَى وَ عَن طَلِبِ الْكِرَامَةِ لِن نَحِيدَا
و لَانْرَضَى يَغْيِرِ الْعَدْلَ يَوْمًا مَلَانِكَةُ الْإِلَهِ لَنَا شُهُودَا
جُنُودًا لِّلْكَرَامَةِ نَفْتَدِيهَا صُموُدٌ فِي صُموُدٍ فِي صُموُدَا

(الیاسری، دیوان)

ترجمه: «ای حاکمان ظالم، همانا ما با عزم و اراده عهد بستیم که سرباز مقاومت بمانیم/ و قسم خوردیم که بر این ثبات و پایداری بمانیم و هرگز از رسیدن به کرامت دست نکشیم/ و ما به روزی غیر از عدالت راضی نیستیم؛ چرا که فرشتگان خدا شاهد و ناظر بر اعمال و نیت ما هستند/ ما سربازان کرامت هستیم و جان خود را بر آن فدا می‌کنیم. پایداری در پایداری در پایداری». در جایی دیگر، آیات القرمزی، شعر را همچون سلاحی برنده علیه استبداد به کار می‌برد و با کاربرد واژگانی چون «الرئاسة، التعاسة، الظلم، الذل و انتكاسه» مردم را به مقاومت و پایداری در برابر بیدادگری و ستمگری حکومت آل خلیفه فرا می‌خواند:

لا نريد العيش في قصرٍ و لا نهوى الرئاسه / شعبٌ يقتل الذل و يغتال التعاسه
نحن شعبٌ يهدمُ الظلمَ بسلمٍ من اساسه / نحن شعبٌ لا نريد الشعب يبقی في انتكاسه

(آیات القرمزی، دیوان)

ترجمه «ما زندگی در قصر را نمی‌خواهیم و هوای ریاست هم در سر نداریم. ما مردمانی هستیم که ذلت و بدبختی را از بین خواهیم برد. ما انسان‌هایی هستیم که بدون اعمال خشونت، ظلم را از اساس ریشه‌کن خواهیم کرد؛ چرا که نمی‌خواهیم مردم در ضعف و بیچارگی خود باقی بمانند.»

۵-۵- احیای عزت و کرامت

از زیباترین خصلت‌ها و روحیاتی که در عاشورا تجلی کرد، جلوه‌های گوناگون «عزت» بود. دودمان بنی‌امیه می‌خواستند ذلت بیعت با خویش را بر حسین بن علی (ع) تحمیل کنند؛ ولی روح بلند حسین (ع) و یارانش این ذلت و فرومایگی را تحمل نکرد و فریاد برآورد «مثل منی با مثل یزید بیعت نمی‌کند» (سید بن طاووس، ۱۳۸۷: ۲۵). تجلی شکوهمند این روحیه زیبای عزتمندی در اشعار شاعران بحرینی نیز به چشم می‌خورد. عبدالله القرمزی (۱۹۷۷) از جمله شاعران پایداری است. وی پسر محمد حسن القرمزی و برادر آیات القرمزی است. این خانواده، همگی از شاعران و مبارزان سرشناس بحرینی هستند. وی در دیوان «أحلام الصدف» به موضوع شهادت و عزت و کرامت پرداخته است (موقع شعراء اهل البيت، <http://www.shoaraa.com/show-51.html>).

الموتُ في طلبِ الكمالِ كمالٍ / وَالْعَيْشُ في ذلِّ الحِياةِ زوالٌ
وَالْإِنْعَتَاقُ مِنَ الزَّمانِ تَحَرُّزٌ / وَالتَّابِتُونَ. على الجِراحِ جِبالٌ
سُنُّ نُسْطَرِّها الرِّجالُ جِواهِراً / وَتَحْطُّها بدمائِها الأبطالُ
حَرَزُ حِياتِكَ بالمِماماتِ. ولا تَخَفُ / فالخُلْدُ في أرضِ الخلودِ خِيالٌ

(عبدالله القرمزی، دیوان)

ترجمه: «مرگ در طلب کمال، کمال است و زندگی در ذلت و خواری، مرگ است. / رهایی از دنیا، آزادی است و مبارزان همچون کوه پایدار، زخم‌ها را تحمل می‌کنند / این سنتی است که مردان ما با جواهر می‌نویسند و با خون خود آن را دیکته می‌کنند / زندگی را با مرگ حماسی نجات بدهید و ترسی نداشته باشید. چون جاودانگی در سرزمین پایداری، رؤیاست.» شاعر در ابیات فوق، با الهام از سخن بلند و حیات‌بخش امام حسین (ع) «الموت اولی من رکوب العار»، مرگ با عزت و افتخار را برتر از حیات ذلیلانه می‌داند و آندرس آزادی است که آموزگار کربلا با خون مقدس خویش، بر صفحه دل شیعیان نوشته است. شاعر، زکی الیاسری نیز با لحن و غرور حماسی، مبارز انقلابی را چنین مورد خطاب قرار می‌دهد: اگر تو اهل شجاعت و شهامت باشی، پدیده‌ای باارزش و گران‌بها در حلقه کرامت‌خواهی بود و در میدان نبرد نیز همچون پلی آهنین خواهی بود که فخر با استواری از آن بالا می‌رود. اما کسی که خود را در خانه خفت و خواری مخفی کرده؛ ما او را شتر مرغ ترسو و بزدل بی‌خرد می‌نامیم:

اذا ما كُنْتَ مِنْ أَهْلِ الشَّهَامَةِ / فَكُنْ مَوْجُودًا فِي (طُوقِ الْكِرَامَةِ)
و كن في الموعِدِ المعلومِ جسراً / عليه الفخر يمشي بأستقامه
فمن يبقى بيت الذلِ نَبِيْقَى / مَدَى الدَّهْرِ نُسَمِّيهِ نَعَامَه

(الیاسری، دیوان)

ترجمه: «اگر اهل عزت و بزرگی هستی، پس در حلقه کرامت [زنده و پایدار] باش / و در موعد مقرر، پلی باش که فخر با استواری بر روی آن حرکت کند/ بنابراین کسی که در خانه خفت و خواری بماند، ما او را تا ابد شترمرغ (ترسو) می‌نامیم.»

بر این اساس، شاعران بحرین، در راستای تمایل شدید خویش به انقلاب و تغییر و تحول اوضاع جاری، شخصیت امام (ع) را آنچنان با تار و پود اشعارشان درآمیخته‌اند که خواننده را به حرکت و جنبش وا می‌دارند. آنها توانستند مهم‌ترین دغدغه شعری خویش را که دمیدن نفخه انقلاب است، با پیام حسینی رنگین کنند و اشعارشان را از پیمانه‌های انقلاب کربلا سیراب گردانند.

نتیجه

با توجه به آنچه گذشت، آموزه‌های عاشورا در شعر بیداری اسلامی بحرین بازتابی درخور دارد؛ زیرا مردم شیعی بحرین، صاحب اندیشه و فرهنگی هستند که نسبت به حقیقت، عدالت، آزادی، عزت، شهادت و دیگر ارزش‌های اسلامی و انسانی باورمندند و امام حسین(ع) را به عنوان اسوه بیدارگری و ظلم‌ستیزی قبول دارند. مضامینی مانند ستم‌ستیزی و خواری‌ستیزی غریبانه، مرگ سرخ در کنار ولایت‌پذیری، شکیبایی در هنگامه غیبت مهدی(عج)، روح مقاومت و بیداری و احیای عزت و کرامت، مهم‌ترین مضامینی است که در شعر بیداری اسلامی بحرین به تأسی از گفتمان انقلاب امام حسین (ع) بازتاب یافته است. شاعران برای بیان این مضامین از دو عاطفه خشم و حزن استفاده کرده‌اند: حزن و اندوه در برابر مظلومیت و ستم‌دیدگی مردم بحرین و خشم و غضب در برابر بی‌عدالتی و تبعیض آل خلیفه و رفتارهای ضد انسانی و غیر قانونی او در برابر شیعیان و انقلابیان. در واقع، شاعران با قرار دادن پیوند میان عاشورای حسینی و روزگار معاصر خود، مردم را به قیام علیه حاکمان جور و ستم فرا می‌خواند و معتقدند که ملت بحرین با اقتدا به قیام امام حسین(ع) در برابر حاکمان ظالم و فاسد به پیروزی خواهد رسید؛ چرا که خون امام حسین(ع) رمز مقاومت و ایستادگی در برابر ظلم و فساد است و این خون، زنده و جاری است و هر جا باطلی و ظلمی باشد، خون امام حسین (ع) در برابر آن خواهد ایستاد. همچنین، آنان تنها راه احیای عزت و کرامت را جهاد و شهادت می‌دانند؛ همان راهی که امام حسین (ع) با فدا کردن جان، مال، فرزندان و یاران خود به بشریت آموخت. لذا شیعیان مظلوم بحرین در راه دفاع از عزت و کرامت خویش، تبعید، آوارگی، محرومیت، حبس و شکنجه از سوی سران ظلم را با صبر و استقامت تحمل می‌کنند و امید به آینده درخشان و ظهور مهدی موعود دارند. بدین ترتیب،

شاعران با تلفیق و درآمیختن گذشته (حادثه عاشورا)، حال (خیزش بحرین) و آینده (ظهور منجی)، هوشمندانه راهبرد تداوم «مقاومت» را در عین «صبر و بردباری» تا رسیدن به «پیروزی» دنبال می‌کنند.

منابع

- قرآن کریم.
- بیگزاده، خلیل، الماسی، عطا (۱۳۹۵)، «جلوه‌های مقاومت در شعر یدالله بهزاد کرمانشاهی»، نشریه ادبیات پایداری دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال هشتم، شماره ۱۵، صص ۱۲۵-۱۰۴.
- خداوردی، علی (۱۳۹۴)، «بیداری اسلامی در بحرین»، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات بیداری اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۴۰، صص ۱۸۴-۱۶۵.
- دکمیجان، هرایر (۱۳۷۷)، جنبش‌های اسلامی معاصر در جهان عرب، ترجمه حمید احمدی، تهران، کیهان.
- دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۸۶)، مدرسه حسینی، تهران: دریا، چاپ بیستم.
- سنگری، محمدرضا (۱۳۷۷)، «ادبیات پایداری (مقاومت)»، نامه پژوهش (ویژه دفاع مقدس)، شماره ۹، سال ۳، تهران: مرکز پژوهش‌های بنیادی، چاپ اول.
- سید ابن طاووس (۱۳۸۷)، اللهوف علی قتلی الطفوف، ترجمه سید محمدرضا مجیری، قم: بقیه‌الله.
- سیدی، سید حسین و استادی، هوشنگ (۱۳۸۸)، «تجلی عاشورا و انقلاب حسینی در شعر شیعی؛ بررسی تطبیقی شعر حماسی - آیینی عاشورایی در گستره ادبیات عربی و فارسی؛ دوره شکل‌گیری و تحول؛ ساختار و مضمون»، مجله ادبیات تطبیقی، سال دوم، شماره ۸، صص ۹۴-۵۷.
- شکری، عالی (۱۹۷۹)، ادب‌المقاومه، بیروت، دارالآفاق الجدیده. چاپ اول.
- شیخ مفید (بی تا)، الامالی، قم: جماعه المدرسین فی الحوزة العلمیه.
- العراقی، فائز (۱۹۹۸م)، شعر الانتفاضه فی البعدين الفکری و الفنی، دمشق: منشورات اتحاد کتاب العرب.
- علوی مقدم، مهیار (۱۳۸۳)، «شاعر متعهد کیست و شعر متعهد چیست»، فصلنامه دانشگاه آزاد مشهد، شماره ۴ و ۳، صص ۶-۱۹.
- عنایت، حمید (۱۳۷۲)، اندیشه سیاسی در اسلام معاصر، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران: خوارزمی.
- فضلی، محمدصادق (۱۳۹۱)، «بسترشناسی بیداری اسلامی در بحرین»، همشهری دیپلماتیک، شماره ۶۸.
- محمدی، محبوبه (۱۳۸۹)، قسم به نخل قسم به زیتون، تهران: نشر ارزش‌های دفاع مقدس.

- مصلی نژاد، عباس (۱۳۹۱)، «هویت یابی شیعیان و ژئوپلیتیک نوین خاورمیانه»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هشتم، شماره اول.
- مؤسسه راه پیروزی (۱۳۹۰)، گزیده‌ای از شاعران بیداری اسلامی، تهران.
- میرزایی، فرامرز؛ زودرنج، صدیقه و کوچکی نیت، زهرا (۱۳۹۳)، «بازتاب گفتمان انقلاب اسلامی ایران در شعر بیداری اسلامی بحرین»، فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهشنامه انقلاب اسلامی، دوره ۴، شماره ۱۰، صص ۹۵-۱۱۲.
- Dalacoura, Katrina(2011).”The 2011 uprisings in the arab middle East” internationalAaffairs,No 88.

منابع اینترنتی

- آیات‌القرمزی برنده جایزه جهانی نیل به آزادی (۱۳۹۰، ۱۲ آذر)، خبرگزاری فارس.
- <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13900912000548>
- سایت شعراءثورةالبحرین (۲۰۱۱).
- <http://www.shuarabahrain.net.ms>
- موقع الشاعرالشیخ احمد الدر العالمی:
- <http://www.imshiaa.com/vb/showthread.php?t=146238>
- الموسوعه الشعریه لشعر وشعراء اهل البيت (علیه السلام).
- <http://www.shoaraa.com/show-51.html>
- سایت شعری زکی الیاسری، (۲۰۱۱).
- موقع الشاعرالشیخ احمد الدر العالمی:
- <http://www.imshiaa.com/vb/showthread.php?t=146238>

پیغام
اسلامی